

Farg’ona Politehnika Instituti „ Oliy matematika “ kafedrası PhD, Alimjonova Gulnoza Isroiljon qizi taqrizi ostida

**Nazarova Gulsanamkhon Abdurakhmonovna Farg’ona Politehnika Instituti „ Oliy matematika “ kafedrası katta oqituvchisi
Telefon raqami: +998 90 303 70 93
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0864-2417>
E-mail: nazarovagulsanam2022@gmail.com
Azimov Ozodbek Axtamjon o‘g‘li
Farg’ona Politehnika Instituti talabasi
E-mail: azimovozodbek3107@gmail.com
Telefon raqami:+998 95 161 31 07**

YASHIRIN IQTISODIYOTNI KAMAYTIRISHNING MOLIVAVIY MEXANIZMLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyotga tabaqalashtirilgan yondashuvga amal qilish, davlat ta’sirining iqtisodiy va ma’muriy usullari o‘rtasidagi mutanosib bog‘liqlikni aniqlash printsiplal muhim vazifa ekanligi, yashirin iqtisodiyotni kamaytirishning moliyaviy mexanizmlari berilgan.

Kalit so‘zlar: Yashirin iqtisodiyot, pornobiznes, ikkilamchi iqtisodiyot, qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat, ijtimoiy-iqtisodiy voqelik, g‘ayriiqtisodiy, moliyaviy mexanizm.

ФИНАНСОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ СОКРАЩЕНИЯ ТАЙНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация: В данной статье показано, что принципиально важной задачей является дифференцированный подход к скрытой экономике, определение пропорционального соотношения между экономическими и административными методами государственного воздействия, финансовыми механизмами сокращения скрытой экономики.

Ключевые слова: Скрытая экономика, порнобизнес, вторичная экономика, фальшивая экономическая деятельность, социально-экономическая реальность, внеэкономический, финансовый механизм.

FINANCIAL MECHANISMS FOR REDUCING THE SECRET ECONOMY

Abstract: This article shows that it is a fundamentally important task to follow a differentiated approach to the hidden economy, to determine the proportional relationship between economic and administrative methods of state influence, and financial mechanisms to reduce the hidden economy.

Key words: Hidden economy, porn business, secondary economy, counterfeit economic activity, socio-economic reality, non-economic, financial mechanism.

Yashirin iqtisodiyot, xufiya iqtisodiyot — ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to‘lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlari. Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo‘lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste‘mol jarayonlari — iqtisodiy munosabatlar bo‘lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud.

Yashirin iqtisodiyot murakkab ko'p bosqichli hodisa, uning tur va shakllari xilma xil. Yashirin iqtisodiyot maqsadi, faoliyati va iqtisodiy ijtimoiy oqibatlariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi: 1) jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo ma'n etilgan, qonun yo'li bilan ta'qib etiladigan ishlar bilan shug'ullanish, mas, narkobiznes, pornobiznes, qurol biznesi va h.k.; 2) g'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, mas, o'g'irlik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik; 3) ikkilamchi iqtisodiyot — kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf beradigan, lekin rasman ruxsat etilmagan va davlat ro'yxatidan o'tmagan iqtisodiy faoliyat. Ularga yashirin tadbirkorlik, 1—2 va 5—10 kishi band bo'lgan yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmati ko'rsatish, qishloq xo'jaligi, qurilish, savdo, kiyimkechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan; 4) rasman ruxsat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisobga kirmagan mahsulot chiqarib, uni yashirin sotish; 5) mansabni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti harakatlar. Bular jumlasiga davlat idoralaridagi poraxo'rlik, yashirin lobbizm, mansabdan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin; 6) qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat, bu iqtisodiyot davlat sektoriga xos bo'lib, davlatni aldashga qaratiladi. Buning eng yaqqol namunasi davlat sektoridagi qo'shib yozishlar, qilinmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va boshqalar. Yashirin iqtisodiyotdagi ijtimoiy zararli faoliyat davlat tomonidan qat'iy taqiqlanadi, hamma choralar bilan unga qarshi kurash olib boriladi, ijtimoiy foydali faoliyatning (norasmiy bo'lsada kishilar talab ehtiyojlarini qondiradi) oshkorlikka chiqishi iqtisodiy jihatdan rag'batlantiriladi.

Jahonning deyarli barcha mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot mavjud bo'lib, hozirga qadar hech bir mamlakatda uni butkul yo'q qilishga erishilmagan. Lekin ko'p davlatlarda bunday iqtisodiyotning ulushi va ta'siri minimal darajada kamaytirilgan. Bu haqda gapirganda Yevropa davlatlari tajribasini misol qilib keltirish mumkin. Negaki, bu davlatlarning aksariyati yashirin iqtisodiyot va korrupsiyaga qarshi kurashishda soliq mexanizmlariga alohida e'tibor qaratgan. Chunki aynan soliqlarning yuqori darajadali ko'p hollarda yashirin iqtisodiyotning palak otishiga turtki beradigan omillardan hisoblanadi. Yashirin iqtisodiyot nafaqat murakkab ijtimoiy-iqtisodiy voqelik, balki davlat hisobi hamda nazoratidan tashqarida rivojlanadigan va shu sababdan ham rasmiy statistikada aks etmaydigan xo'jalik faoliyatidir.

Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish uchun rivojlangan davlatlarning bosib o'tgan yo'llari chuqur tahlil qilib, o'zimizga mos bo'lgan yo'nalishlarga tayanib, bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim. Yashirin kapitalni qonuniylashtirish muammosi quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

- huquqiy va iqtisodiy sharoitlardagi tadbirkorlik uchun qulay o'zgarishlar (soliq siyosati, xususiylashtirish, noxo'jalik faoliyati) va jazo choralarini zaruriy kuchaytirishga qaratilgan faol xarakterdagi o'zgarishlar;

- jinoiy tuzilmalar va yashirin tadbirkorlik sub'ektlari kapitalini aniq chegaralash va bu bo'linishni uyushgan jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi kurashish, jinoiy daromadlarni legallashtirishga oid qonun hujjatlarida, Jinoyat kodeksida hisobga olish.

- mahalliy tadbirkorlarga, shu jumladan chet elda yashovchi "yangi ruslar" ga yangi munosabatni shakllantirish, kapitalni qayta taqsimlash va ularni Rossiyaning investitsiya resursiga aylantirish bo'yicha samarali dasturga asoslangan munosabatlar;

- davlat organlariga ishonchni mustahkamlash, bu chora-tadbirlardan biri sifatida aholini moliyaviy firibgarlikdan samarali himoya qilishni, jamg'armalarni, kapitalni va xususiy mulk institutini himoya qilishni namoyish qilishni nazarda tutadi;

- huquqiy soha chegaralarida xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlar faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish. Bunday nazorat mexanizmi iqtisodiy sohadagi huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarga asoslanishi kerak, bu esa biznes munosabatlarida sherik tanlashga yordam beradi.

"Nopok" pullarni yuvish va soyali kapitalni legallashtirish bir xil jarayonlar emas, garchi kriminologlar ko‘pincha ularni jinoiy daromadni qonunbuzarliklar natijasida olingan har qanday iqtisodiy foyda deb tushunishadi.

Jahon iqtisodiy hamjamiyati biznes xavfsizligiga tahdid soluvchi eng katta xavflardan biri bank tizimidan yirik moliyaviy jinoyatlarni sodir etish, jinoiy yo‘l bilan olingan pul mablag‘larini yashirish va legallashtirishda foydalanish ekanligini tan oldi. Jinoiy doiralar bank ma‘lumotlarining an‘anaviy maxfiyligini tashqi nazoratdan, moliya institutlarining har qanday narxda mijozlarni jalb qilish istagidan samarali foydalanadi.

Sivilizatsiyalashgan bank hamjamiyatlari o‘zlarining xavfsizligi va butun iqtisodiy tizim xavfsizligi manfaatlarini ko‘zlab, nazorat qiluvchi organlar bilan aloqalarni o‘rnatish zarurligini tushunadilar. Agar mahalliy banklar va boshqa kredit tashkilotlari vaziyatning jiddiyligini - to‘g‘ri nazorat yo‘qligida ruxsat berishni qadrlamasalar, ular o‘zlarini global moliyaviy hamjamiyatdan uzilib qolishlari va izolyatsiya qilishlari mumkin. Ayniqsa yirik mablag‘lar davlat va jamiyat nazoratiga o‘tkazilganda uyushgan jinoyatchilik o‘zining kuchli iqtisodiy asosini yo‘qotadi.

Davlatning iqtisodiy roli haqida ko‘pincha davlat aralashuvi, tartibga solish, boshqarish va hokozolar haqida gapiriladi. Bu davlatning yashirin iqtisodiyotga bo‘lgan munosabatiga to‘liq taalluqlidir. Yashirin iqtisodiyotning turli xilligi tufayli uning barcha segmentlariga qarshi kurashish mumkin emas va bevosita aralashuv usullari har doim ham samarali bo‘lmaydi. Shu bois, biz “davlatning yashirin iqtisodiyotga ta‘siri” atamasi eng sig‘imli sifatida to‘xtalib o‘tishni taklif qilamiz. izningcha, yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 30 foizdan oshmagani taxminiy parametr bo‘lishi mumkin. Ushbu ko‘rsatma bir nechta dalillar bilan tasdiqlanishi mumkin. Birinchidan, bozor iqtisodiyotining samarali faoliyat yuritish amaliyoti bunday darajadagi yashirin faoliyatga yo‘l qo‘yilishini isbotlaydi (biz oldimizda bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar misoli bor).

Yashirin iqtisodiyotga tabaqalashtirilgan yondashuvga amal qilish zarur. Uning sub‘ektlari turli manfaatlarni ko‘zlaydigan turli ijtimoiy guruhlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, davlat ta‘sirining iqtisodiy va ma‘muriy usullari o‘rtasidagi mutanosib bog‘liqlikni aniqlash printsipial muhim vazifadir.

Shunday qilib, majburiy noqonuniy iqtisodiyotga mansub bo‘lgan yashirin tadbirkorlar va o‘zini o‘zi ish bilan ta‘minlovchilarning salmoqli qismi mazmunli yondashuv bilan mahalliy ishlab chiqarishni mustahkamlovchi real kuchga aylanishi mumkin. Bundan tashqari, shuni ta‘kidlash kerakki, bu erda bilvosita chora-tadbirlar (soliq va mehnat qonunchiligini, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash) to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘muriy choralardan (turli xil taqiqlar, jarimalarni kuchaytirish) samaraliroqdir.

Bizning fikrimizcha, xo‘jalik birlashmalari o‘z ustavlariga kiritilgan o‘z kasbiy etikasi, xulqatvor kodekslari yoki maxsus axloqiy moddalarini to‘g‘risida puxta ishlab chiqilgan tushunchalarga ega bo‘lishi kerak, ular, jumladan, tadbirkorlikning jinoiy va vijdotsiz shakllariga munosabatini bildirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Каримов Ш. Т., Хожиакбарова Г. Аналог задачи гурса для одного неклассического уравнения третьего порядка с сингулярным коэффициентом //Toshkent shahridagi turin politexnika universiteti. – 2017. – Т. 121.
2. Қизи Г. А. И. Техноэтик маданият тушунчасининг мазмун-моҳияти, уни ривожлантиришнинг педагогик зарурати //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 329-333.
3. Alimjonova G. The need for integration of social and technical knowledge in the development of technological culture of students of higher technical educational institutions //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 502-510.
4. Alimjonova G. Modern competencies in the techno-culture of future technical specialists //Current research journal of pedagogics. – 2021. – Т. 2. – №. 06. – С. 78-84.
5. Abduraxmonovna, N. G. (2023). CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF ANALYTICAL THINKING IN FUTURE ECONOMISTS. *Science and innovation*, 2(B4), 724-730.
6. Nazarova, G. (2021). Modern pedagogical factors for the development of analytical thinking in future economists. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 511-517.
7. Abduraxmonovna, N. G. (2023). CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF ANALYTICAL THINKING IN FUTURE ECONOMISTS. *Science and innovation*, 2(B4), 724-730.
8. Abdurakhmonovna, N. G. (2024). BO‘LAJAK IQTISODCHILARDA ANALITIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI: Farg’ona Politehnika Instituti, Oliy matematika “kafedrasi PhD, Alimjonova Gulnoza Isroiljon qizi taqrizi ostida. *IQRO INDEXING*, 9(1), 96-99.
9. Назарова, Г. А. (2022). Аналитик тафаккурни ривожлантиришнинг педагогик зарурати. *Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal*, 3(3), 309-314.